

BOFIT Online

2004 ▪ No. 4

Tuomas Komulainen, Vesa Korhonen,
Seija Lainela, Jouko Rautava ja Pekka Sutela

Venäjän talous Putinin aikana

Suomen Pankki
BOFIT – Siirtymätalouksien tutkimuslaitos

Suomen Pankki
BOFIT – Siirtymätalouksien tutkimuslaitos

PL 160
00101 Helsinki
Puh. (09) 183 2268
Fax: (09) 183 2294
bofit@bof.fi
www.bof.fi/bofit

BOFIT Online
Päätoimittaja *Tuomas Komulainen*

ISSN 1456-811X (online)
24.5.2004

Helsinki 2004

Tässä julkaisussa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajan omia eivätkä välttämättä edusta Suomen Pankin kantaa.

Sisältö

1	Voiko talouskasvu jatkua ripeänä?.....	4
2	Talouspolitiikka nojaa paljolti valtion budjettiin.....	5
3	Venäjän yritys ympäristö normalisoitumassa?.....	8
4	Monipuolistavatko verouudistukset Venäjän talouden?.....	11
5	Miten Venäjän talouskasvua voi ennustaa?.....	13
6	Putinin järjestelmä	15

Tuomas Komulainen, Vesa Korhonen,
Seija Lainela, Jouko Rautava ja Pekka Sutela

Venäjän talous Putinin aikana

Mikä on Putinin ensimmäisen presidenttikauden taloudellinen perintö? Mitkä ovat Putinin toisen kauden talousnäkökulmat? Artikkelinä käy lyhyesti läpi Venäjän talouskehityksen ja tärkeimmät talousuudistukset viimeisen neljän vuoden aikana. Artikkelissä pyritään katsomaan myös tulevaisuuteen: talousjärjestelmän ongelmia, Putinin toisen kauden mahdollisia uudistuksia sekä talouskasvun jatkumista. Artikkelinä toimi taustana BOFITin järjestämässä Venäjä-seminaarissa Helsingissä 24.5.2004.

1 Voiko talouskasvu jatkua ripeänä?

Venäjän talous on kasvanut vuoden 1998 rahoitus- ja valuuttakriisin jälkeen viidessä vuodessa lähes 40 %. Venäjän talous on kuitenkin kooltaan edelleen varsin pieni ja keskimääräinen elintaso matala.¹ Presidentti Putin on ensimmäisen virkakautensa mittaan painottanut tavoitetta saada talous sellaiseen nousuun, että BKT kaksinkertaistuisi vuosikymmenessä ja muiden maiden elintaso saataisiin nopeasti kiinni. Em. BKT:n kaksinkertaistumistavoite merkitsisi esimerkiksi Portugalin nykyisen elintason saavuttamista vuosikymmenessä. Se edellyttäisi Venäjän taloudelta runsaan 7 prosentin kasvua vuodessa.² Harva maa on yltänyt sellaiseen tahtiin pidempää aikaa. Jos Venäjän talouskasvu jäisi esimerkiksi 4 prosenttiin, venyisi BKT:n kaksinkertaistumiseen tarvittava aika vuosikymmenestä lähes kahteen vuosikymmeneen.

Jatkossa Venäjän talouskasvu ei voi pohjautua niille tilapäisille tekijöille – ruplan kurssin romahdukselle (1998-1999) sekä raaka-aineiden maailmanmarkkinahintojen huimalle nousulle (1999-2000 ja 2003-2004), jotka ovat aikaansaaneet suuren osan talouden kasvusta vuoden 1998 kriisin jälkeen. Viime vuosina viennin määrä, investoinnit sekä yksityinen kulutus ovat kasvaneet vilkkaasti (kuva 1). Kuitenkin vientiä ja esim. kuljetuksia ovat vetäneet etenkin öljyteollisuus. Samoin investoinnit ovat edelleen painottuneet voimakkaasti energiasektorille, ja investointien osuus BKT:stä on edelleen pieni (alle 20 %).

Pelkästään energian ja raaka-aineiden avulla ei voida nostaa koko Venäjän elintaso. Tuonnin nopea kasvu taas on painamassa muun kotimaisen tuotannon kasvuvauhtia. Kun uusia nopean talouskasvun tekijöitä ei ilmeisesti ole syntynyt, arviot tulevasta kasvusta ovat jatkuvasti kohtalaisen varovaisia. Useimmat arvioivat Venäjän talouskasvun hidastuvan tänä vuonna noin 6 prosenttiin ja ensi vuonna noin 5 prosenttiin. Tosin tämän vuoden ensimmäisellä neljänneksellä Venäjän BKT kasvoi yli 7 %.

Venäjän talouden rakenne on edelleen yksipuolinen. Öljyn, maakaasun ja metallien tuotannon osuus BKT:stä on n. 14 %, ³ ja viime vuosina öljyn ja metallien asema on säilynyt niiden tuotannon kasvettua nopeasti. Kun talous on altis energian ja metallien maailmanmarkkinahintojen muutoksille, Venäjän talouskasvuennusteet ja -arviot vaihtelevat osin sen mukaan, mitä maailmanmarkkinahinnoista oletetaan.⁴

Energian ja metallien iso osuus pienehkössä taloudessa kuvastaa myös talouden muiden sektoreiden kehittymättömyyttä. Venäjän viranomaiset korostavatkin nykyään jatkuvasti, että nopea talouskasvu vaatii talouden monipuolistumista, ja johdon useiden tahojen piirissä on tiedostettu se, että monipuolistumisen on parempi perustua lähinnä

¹ Venäjän BKT oli nimellisellä valuuttakurssilla laskettuna vuonna 2003 vajaat 400 miljardia euroa eli 2,5 kertaa Suomen BKT:n kokoinen ja BKT asukasta kohden keskimäärin 2700 euroa. Ostovoimakorjattuna Venäjän BKT asukasta kohden oli Maailmanpankin mukaan vuonna 2002 lähes 8000 euroa eli noin 30 % laajentumista edeltäneen EU:n 15 jäsenmaan keskiarvosta tai 45 % Portugalin tasosta.

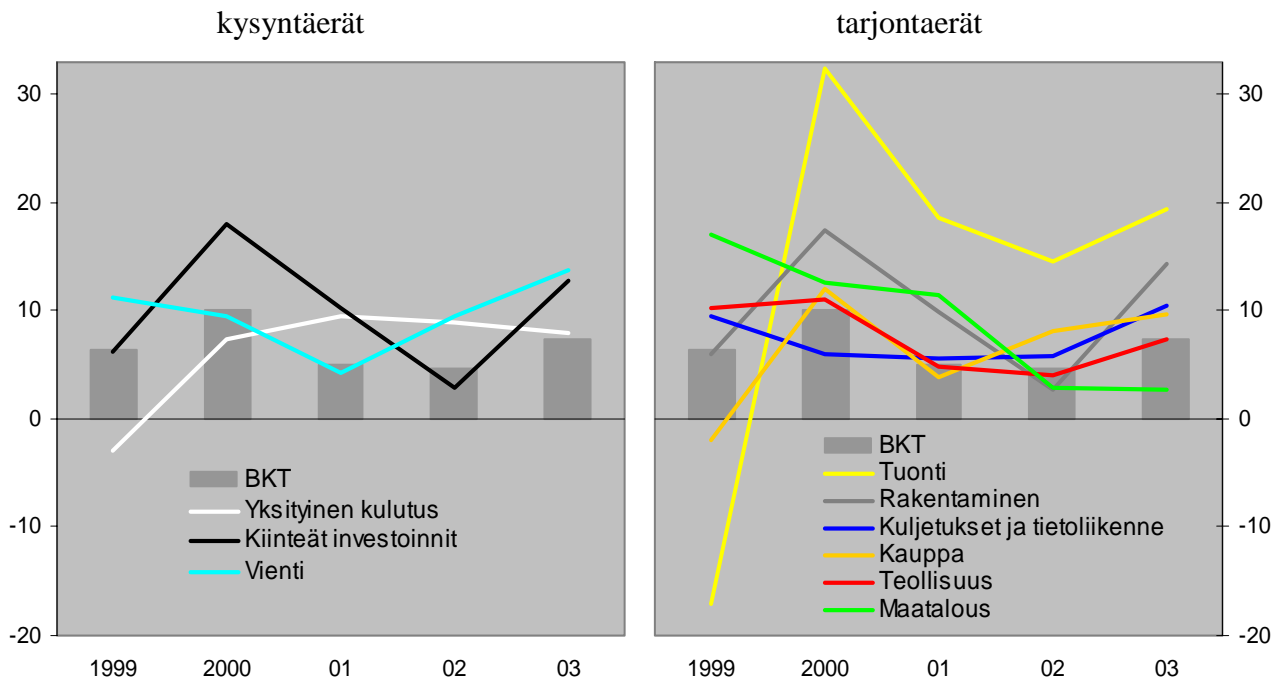
² Jos ei oleteta, että Putin tarkoittaa BKT:n määrän kasvun sijasta BKT:n arvon kasvua jossakin ulkomaanvaluutassa mitattuna, jolloin lopputulokseen vaikuttaa myös ruplan reaalin kurssikehitys.

³ Maailmanpankin arvion mukaan tuotannon ja kauppasektorin välisistä siirtohintajärjestelyistä johtuen näiden kolmen hyödykkeen tuotannon osuus BKT:stä on tilastoissa todellista pienempi ja oikea osuus on jopa n. 25 %. Lisäksi IMF on arvioinut energian kuljetuspalvelujen osuuden Venäjän BKT:stä olevan n. 9 %.

⁴ Venäjän talousministeriön maaliskuun ennusteen mukaan BKT kasvaa vuosina 2004-2007 yli 6 % vuodessa, vaikka öljyn maailmanmarkkinahinta säilyisi tänä vuonna lähes samana kuin viime vuonna ja laskisi vuonna 2005 ja 2006 (-5 % ja -8 %). OECD ennakoii Venäjän BKT:n kasvavan tänä vuonna 7 % ja vajaat 6 % vuonna 2005, jos öljyn hinta ei muutu. IMF:n kuluvan kevään maailmantalouden ennusteessa Venäjän BKT:n ennakoidaan kasvavan 6 % tänä vuonna, jos öljyn maailmanmarkkinahinta nousee muutaman prosentin viime vuodesta, ja yli 5 % vuonna 2005, jos öljyn hinta laskee 10 %.

yksityisiin investointeihin eikä niinkään julkisiin investointeihin tai teollisuuspolitiikkaan. Virallinen talousstrategia painottaa tarvetta parantaa yksityisten investointien edellytyksiä hoitamalla talouspolitiikkaa ja etenkin jatkamalla talousuudistuksia mm. verotuksen osalta.

Kuva 1. BKT ja sen kysyntä- ja tarjontaerät, määrän %-muutokset edellisestä vuodesta

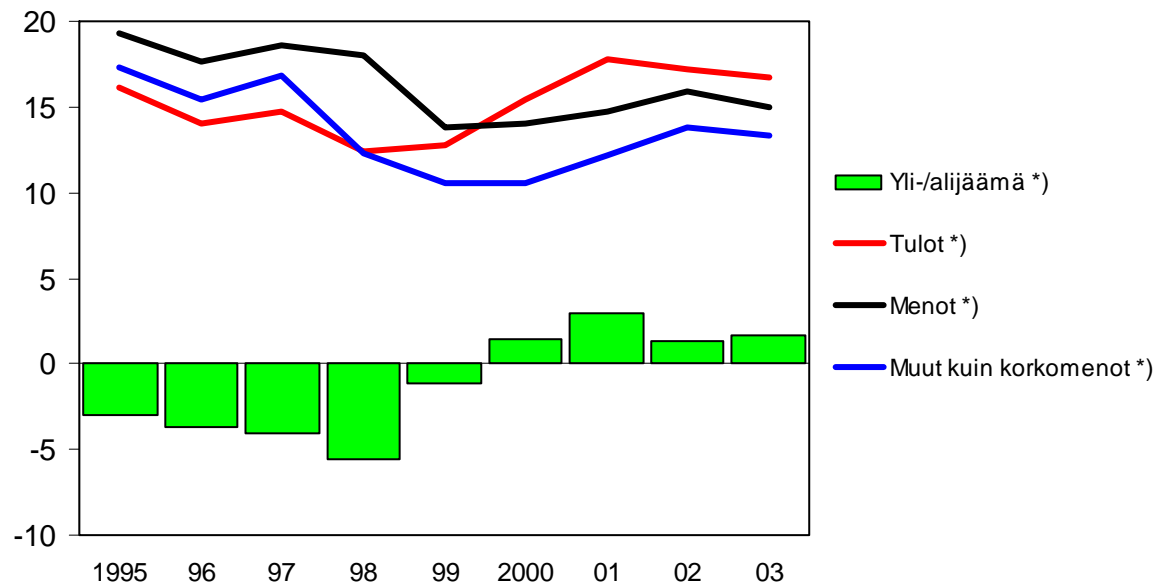
Lähde: Tilastolaitos

2 Talouspolitiikka nojaa paljolti valtion budjettiin

Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) ja monen muun tarjoamat talouspolitiikan opit saivat selkeän jalansijan Venäjällä vuoden 1998 kriisin myötä. Erityisesti budjetin ylijäämäisyys neljän viime vuoden ajan (kuva 2) kertoo talouspolitiikan muuttumisesta. Veronkeruu parantui jo presidentti Jeltsinin kauden lopulla, mutta viime vuosien talouskasvu sekä vientitulojen nopea kasvu ovat oleellisesti kasvattaneet federaation budjettituloja. Näin tärkeimmät verotulot – arvonlisävero ja ulkomaankauppaverot – ovat nousseet. Budjettimenojen BKT-osuus on myös noussut, mutta ylijäämät kertovat siitä, ettei menoja ole kuitenkaan ripustettu korkean öljyn hinnan antamien budjettitulojen varaan. Lisäksi on päästy uuteen politiikkavaiheeseen, kun suhdanteiden tasaamiseksi osa öljyveroista on alettu tämän vuoden alusta ohjata valtion vakautusrahastoon (Urals-öljyn vientihinnan ollessa korkeampi kuin 20 dollaria tynnyriltä).

Kuitenkin valtion budjetti on yhä hyvin altis energian maailmanmarkkinahintojen muutoksille. Öljynhinnan merkittävää laskua ei tosin kukaan ennusta, eikä lasku ehkä sopsisikaan helposti yhteen Venäjän veronkevennyslinjan kanssa. Budjettimenoja pyritään karsimaan lähinnä valtionhallinnon osalta, mutta tehtävä ei yleensä ole helppo. Venäjän koko julkisen sektorin menot ja tulot (lähes 37 % BKT:stä vuonna 2003) ovat edelleen melko mittavat maan tulotasoon nähden.

Kuva 2. Federaation budjetti, % BKT:sta

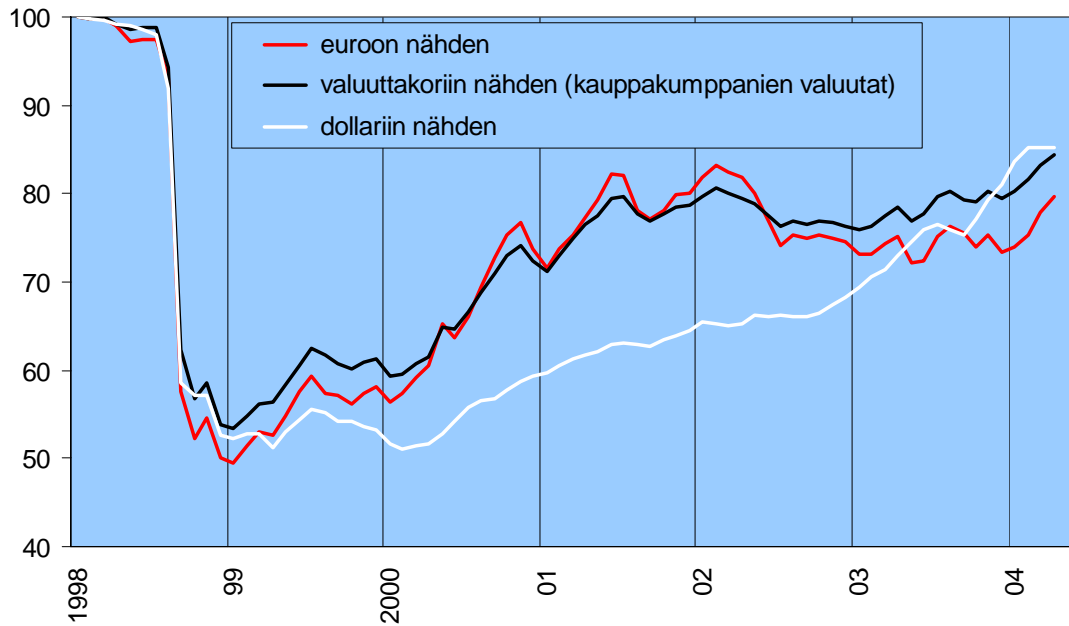
*) ilman eläkerahastoon vuoden 2002 alusta kierrätettyä sosiaaliveroa

Lähde: Tilastolaitos

Ruplan kurssi on parantuneen valtiontalouden tilan johdosta vakautunut ja sen ennakoitavuus parantunut viime vuosina (kuva 3). Toisaalta ulkomaansektorilla syntyvät vaihtotaseen ylijäämät ovat suhteessa talouden kokoon suuria. Ylijäämien edessä keskuspankki joutuu harkitsemaan, missä määrin niiden annetaan vahvistaa ruplaa ja missä määrin kurssinousua ehkäistään valuuttamarkkinainterventioilla, jotka samalla lisäävät kotimaista likviditeettiä. Keskuspankki joutuu siis valitsemaan joko korkeahkon inflaation tai valuuttakurssin nimellisen vahvistumisen. Niin tai näin, ruplan reaalkurssi vahvistuu ja kotimaisen tuotannon hintakilpailukyky heikkenee. Reaalisen valuuttakurssin vahvistuminen saattaakin olla Putinin toisen kauden suurimpia talousongelmia. Rahapolitiikan rajalliset mahdollisuudet sitoa likviditeettiä lisäävät entisestään valtion budjettitalouden merkitystä inflaation hillinnässä.

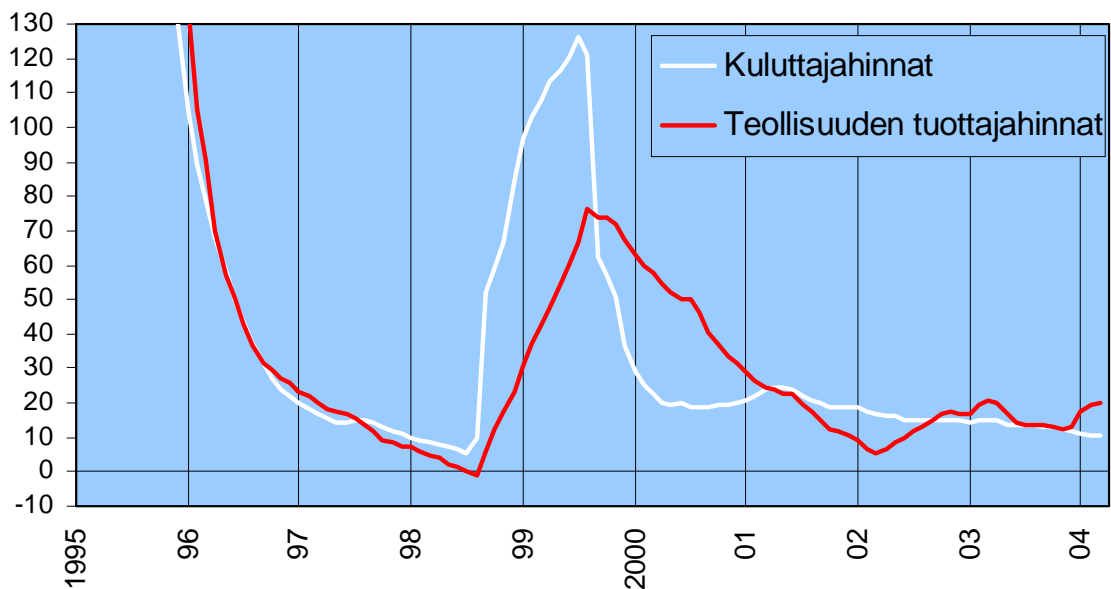
Tämän vuoden ensimmäisellä neljänneksellä kuluttajahintojen nousuvauhti on ollut noin 10 %, joskin teollisuuden tuottajahintojen nousu on nopeutunut lähes 20 prosenttiin (kuva 4). Jatkossa inflaatiota Venäjän taloudessa ylläpitää omalta osaltaan se, että viranomaisten sääntelemistä keskeisistä hinnoista etenkin kaasun hintaa kaavaillaan korotettavan tuntuvasti ainakin tänä ja ensi vuonna, ja sähkön hintaa ehkä joskus myöhemmin. Valtion budjetin vakauden ja likviditeetin kasvun myötä korot ovat alentuneet, ja esimerkiksi pankkien yrityksille myöntämien alle vuoden pituisten ruplamääräisten luottojen korot ovat keskimäärin jopa inflaation tasolle.

Kuva 3. Ruplan reaalkursseja, tammikuu 1998=100

Lähde: Keskuspankki, talousministeriö

Kuva 4. Kuluttajahinnat ja teollisuuden tuottajahinnat, %-muutos edellisen vuoden samasta kuukaudesta

Lähde: Tilastolaitos

3 Venäjän yritysympäristö normalisoitumassa?

Venäjä on siirtynyt Jeltsinin kauden hallitsemattomasta uudelleenjärjestelystä Putinin ajan suunnitelmallisuuteen markkinatalouden edellyttämien instituutioiden rakentamisessa. Talous on muuttunut ratkaisevasti 1990-luvun jälkeen. Vedenjakajana oli vuoden 1998 rahoituskriisi, joka osoitti syvälle käyvien rakennemuutosten välttämättömyyden.

Putinin 1. kausi – radikaaleja uudistuksia

Monien yllätykseksi presidentti Putin onnistui ensimmäisenä kautenaan ajamaan läpi merkittäviä talousuudistuksia.⁵ Laajan reformiohjelman pääsuunnittelijana oli talousministerinä edelleen toimiva German Gref. Käymme seuraavassa läpi Putinin 1. presidenttikauden tärkeimmät talousuudistukset.

Maanomistus

Merkittävä periaatteellinen muutos oli yksityisen maanomistuksen hyväksyminen taajama-alueille pitkien keskustelujen jälkeen vuonna 2001, ja seuraavana vuonna duuma laajensi yksityisomistuksen koskemaan myös maatalousmaata. Käytännössä yksityisen maanomistuksen merkitys ei vielä ole suuri ja omistus rajoittuu pääosin yrityssektoriin. Aluehallinnoilla on maan myyntiä koskevaa päätösvaltaa, joten paikalliset erot voivat olla suuria.

Oikeuslaitos

Vuonna 2001 alkoi länsimaisen oikeuslaitoksen rakentaminen. Siviililaki, välimiesoikeuslaki ja yritystoimintaa koskeva laki on hyväksytty, samoin tuomarien aseman määrittelevä laki. Syyttäjälaitoksen voimakasta asemaa heikennettiin ja tuomioistuinten asemaa vahvistettiin. Uudistukset merkitsevät syvällistä muutosta venäläiseen oikeuskäytäntöön. Oikeusjärjestelmän toiminnassa on kuitenkin edelleen vakavia puutteita. Viranomaisten, tuomioistuinten ja yritysten kiinteät suhteet erityisesti kunnallisella tasolla ovat usein puolueettoman käsittelyn uhkana. Matalat palkat altistavat tuomioistuimet lahjonnalle.

Verotus

Venäjän verotusta on muutettu perusteellisesti ja muutokset ovat edelleen meneillään. Putinin ensimmäisellä kaudella mm. yrityskohtaisia verohelpotuksia poistettiin ja kulujen vähennysoikeuksia lisättiin. Samalla voittoveroa alennettiin vuoden 2002 alusta 35%:sta 24%:iin. Tulovero uudistettiin matalaksi tasaveroksi vuoden 2001 alusta, ja veroprosentti on 13. Lisä uudistuksista päätetään tämän vuoden kuluessa ja tarkoituksena on, että vuonna 2006 uusi järjestelmä on kokonaisuudessaan voimassa. Tämän jälkeen ei hallituksen

⁵ Viime aikoina muutoksille on ollut tyypillistä pyrkimys hallinnon ja päätöksenteon keskittämiseen sekä suurempaan julkisen vallan rooliin talouden toiminnan ohjailussa. Yhtenäinen Venäjä -liikkeen enemmistö duumassa takaa presidentin kannattamien lakialoitteiden nopean läpimeno. Esimerkiksi kuluvana keväänä öljy-yhtiöiden verotusta koskevat lait hyväksyttiin duumassa yhden päivän aikana kaikissa kolmessa käsittelyssä.

mukaan verotukseen pitäisi enää tulla suuria muutoksia. Verojärjestelmän valmistuminen merkitsee suurta edistysaskelta yritysten toimintaympäristön vakaudessa.

Rahoitusjärjestelmä

Yksi yritystoiminnan kannalta tärkeistä rakennemuutoksista, jossa Venäjällä on edistytty hitaasti, on rahoitussektorin uudistaminen. Vaikka pankkisektori on toipunut vuoden 1998 rahoituskriisin aiheuttamasta romahduksesta ja useista suurten pankkien konkurseista, ei pankkien luotettavuus asiakkaiden silmissä ole vielä palautunut. Pankkisektorin suurimpia institutionaalisia ongelmia on pankkien valvonnan puutteellisuus. Venäjällä on edelleen n. 1200 pankkia, jolloin pankkivalvonta on käytännössä hyvin vaikeaa.

Pankkisektoria hallitsee säästöpankki Sberbank (n. 62 % kotitalouksien talletuksista), jonka enemmistö on edelleen keskuspankin omistama. Sberbankin vahva asema talletuspankkina perustuu sen nauttimaan täydelliseen talletussuojaan sekä laajaan alueelliseen konttoriverkostoon. Viime vuonna duuma hyväksyi talletussuojan ulottamisen myös muihin keskuspankin kriteerit täyttäviin pankkeihin. Siirtymäajan jälkeen viimeistään vuonna 2007 Sberbankin on määrä tyytyä samaan talletussuojaan kuin muut pankit.

Valtaosalla yrityksistä, erityisesti pienillä ja keskisuurilla, on vaikeuksia rahoituksen saannissa, sillä yritysluototukseen liittyy pankkien kannalta liikaa riskejä. Yrityksillä ei ole pitkiä luottohistorioita, eikä lainanantajan asema ole riittävän turvattu velallisen maksukyvyttömyystilanteessa. Suuri osa yritysten investoinneista toteutetaan siksi tulorahoituksella, ja pankkilainat muodostavat vain noin 5 % investointien rahoituksesta. Suuret ja tunnetut yritykset ovat paremmassa asemassa, sillä ne voivat ottaa lainaa ulkomailta tai omilta pankeiltaan.

Venäjän rahoitussektori kehittyy kuitenkin koko ajan, mistä on osoituksena luotonannon ja pankkien taseiden tasainen kasvu. Ulkomaiset pankit voivat toimia Venäjällä, joskin toistaiseksi niiden merkitys talletusten vastaanotossa ja luotonannossa on melko pieni. Niiden merkitys on kuitenkin suurempi pitkällä tähtäyksellä pankkien välisen kilpailun lisääjänä ja pankkitoiminnan tason kohottajana.

Yritysrakenteet

Pienyritysten vaatimaton rooli Venäjän taloudessa tunnustetaan ongelmaksi myös hallitustasolla. Yksi syy tilanteseen on tiedossa: byrokratia ja liiallinen kontrolli haittaavat pienyritysten toimintaa ja uuden yrittäjyyden syntyä. Yritysten rekisteröintimenettelyä on yksinkertaistettu ja viranomaistarkastusten määrää rajoitettu lainsäädännöllä vuodesta 2002 lähtien. Vaikka tilanne on jossakin määrin parantunut, on byrokratia edelleen raskasta.

Venäjältä on puuttunut täysin ns. corporate governance -säännöstö, joka ohjaa yritysten hallintoa. Tästä ovat kärsineet erityisesti pienosakkaat, joiden oikeuksia on usein loukattu. Tilanne on parantunut parin viime vuoden kuluessa, kun uusi osakeyhtiölaki ja konkurssilaki ovat tulleet voimaan. Arvopaperimarkkinakomission vuonna 2002 laatima suosituksen luonteinen ohje hyvästä yrityshallinnosta on antanut yksityiskohtaiset normit yritysten toiminnalle. Uusien lakien jälkeen yritysten tahalliset konkurssit ovat vähentyneet ja pienosakkaiden oikeudet parantuneet. Muutos koskee kuitenkin lähinnä vain suurimpia yrityksiä, joille hyvä yrityskuva on tärkeä mm. pörssiin listautumisen tai ulkomaisen lainanoton vuoksi.

Valtion omistamien monopolien uudistaminen jatkuu vaihtelevalla teholla ja nopeudella. Rautatieministeriöstä erotettiin viime vuonna kuljetuksia hoitava yhtiö, Venäjän rautatieyhtiö, joka on edelleen valtion omistuksessa. Tarkoituksena on yksityistää

joitakin sen toimintoja. Energian tuottaja EES on organisoitu uudelleen ja siitä ollaan myymässä alueellisia tuotantolaitoksia omiksi yhtiöikseen. Sen sijaan kaasumonopoli Gazpromin rakenteista ei vielä ole saatu uudistettua huolimatta useiden vuosien työstä. Nyt näyttää siltä, että Gazprom tulee säilymään valtion omistuksessa.

Tullijärjestelmä ja valuutansäätely

Uusi tullilaki ja valuuttalaki voivat osoittautua merkittäviksi parannuksiksi Venäjän kanssa kauppaa käyvien yritysten kannalta. Vuoden 2004 alusta voimaan astunut tullijärjestelmää koskeva laki noudattaa periaatteiltaan länsimaista tullikäytäntöä ja luo edellytykset yksinkertaisimmille menettelyille. Laki mm. edellyttää tulliviranomaisten tiedottavan selkeästi uusista säännöksistä ja suorittavan tullauksen kolmessa päivässä entisten 10 päivän sijaan. Ajan kuluessa nähdään, kuinka uutta lakia sovelletaan käytännössä.

Kesällä voimaan astuva uusi valuuttalaki lopettaa valuuttaliikkeiden säätelyn lähes kokonaan. Periaatteena on, että keskuspankki valvoo valuuttatoimia, mutta ei normaalitilanteessa rajoita niitä. Laki vapauttaa valuuttatoimia asteittain ja siirtymäkausi loppuu vuoden 2006 lopussa. Toisaalta laki mahdollistaa keskuspankin rajoitukset kriisitilanteissa. Kesästä 2005 lähtien venäläiset yritykset voivat avata vapaasti tilejä ulkomaisissa pankeissa. Uuden lain seurauksena mm. ulkomaankaupan maksuliikenteeseen liittyvän byrokratian pitäisi vähetä.

Putinin 2. kausi – toimeenpanoa ja sosiaalista vastuuta

Markkinatalouden edellyttämä peruslainsäädäntö saatiin pääpiirteissään valmiiksi presidentti Putinin ensimmäisellä kaudella. Toisen kauden tehtävä saattaa olla vieläkin mittavampi: lakien käytännön toimivuuden takaaminen. Tähän kuuluu mm. julkisen sektorin uudistaminen. Esimakuna tästä ovat keväällä 2004 julkistetut muutokset hallituksen ja virastojen rakenteissa. Uudistukset vähentävät ministeriöiden määrää ja niiden pitäisi mm. selventää vastuukysymyksiä.

Putinin toisen kauden uudistusten toisena leimallisena piirteenä tulee olemaan – ainakin julkisten lausuntojen mukaan – pyrkimys väestön sosiaalisten olojen kohentamiseen. Asuntomarkkinoiden toiminnan kannalta tärkeä askel on vuosia vireillä olleen hypoteekkilain meno duuman käsittelyyn kevätestuntokaudella. Lisäksi hallitus valmistelee asumista käsittelevää lakia, joka mm. määrittelee ketkä ovat oikeutettuja julkisin varoin tuettuun asumiseen ja miten kerrostaloja hallinnoidaan.

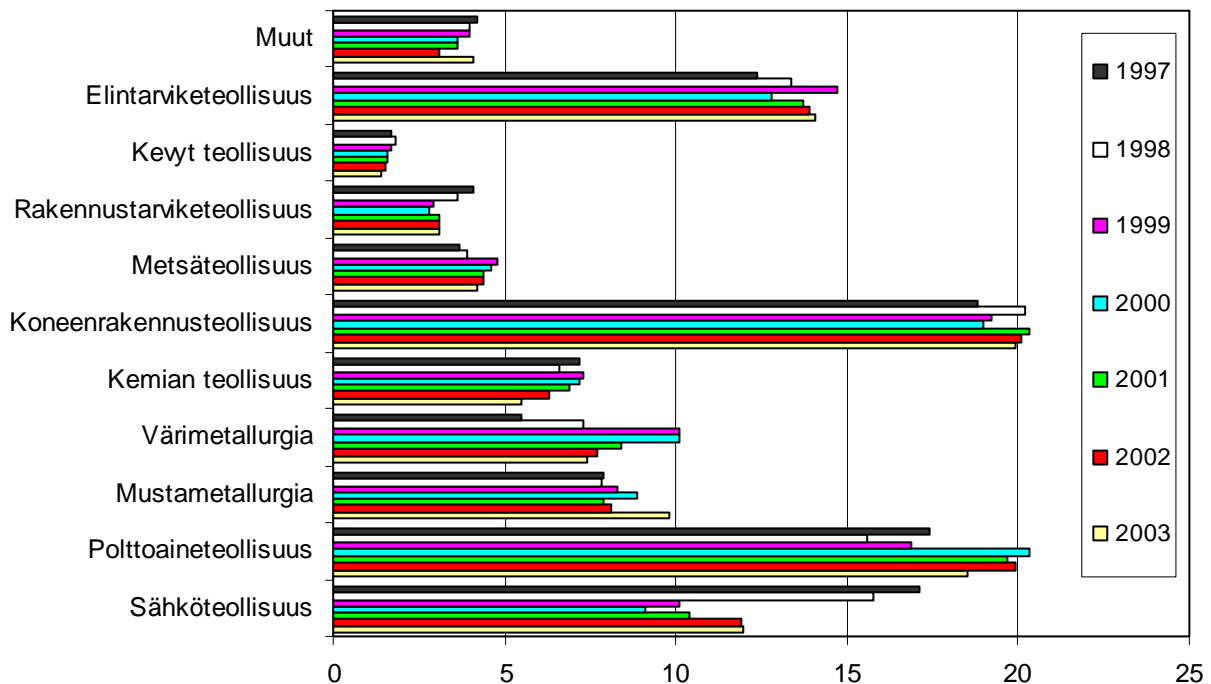
Lisäksi Putinin toisella kaudella on tarkoitus hyväksyä laaja-alaiset puitelait, jotka luovat peruseriaatteet eri sektorien toiminnalle. Esimerkiksi pitkään valmisteltu metsälaki pyritään saamaan duumaan kuluvan vuoden kuluessa. Metsälaki määrittelee metsien omistuksen, hallinnon ja käytön peruseriaatteet. Lain hyväksyminen olisi tärkeää metsien hyödyntämisen kannalta. Hallitus valmistelee myös mm. kansallista kuljetusstrategiaa, joka määrittelee eri kuljetusmuotojen pitkän tähtäimen kehittämisen.

Venäjän markkinat ovat koko Neuvostoliiton jälkeisen ajan olleet erittäin vaativa toimintaympäristö. Alkuaikojen kaaoksen jälkeen tilanne on helpottunut 2000-luvulla jossain määrin, mutta käynnissä olevat muutokset niin lainsäädännössä kuin julkisessa hallinnossa koettelevat edelleen yrityksiä. Myös ympäristön erityispiirteet kuten viranomaisten lahjottavuus, hallinnon ja yritysten läheiset suhteet sekä puutteet yleisessä lainkuuliaisuudessa ja sopimusvelvoitteiden noudattamisessa säilyvätkin edelleen Venäjän markkinoilla toimivien yritysten haasteina.

4 Monipuolistavatko verouudistukset Venäjän talouden?

Venäjän tilastolaitoksen mukaan öljyn, maakaasun ja metallien tuotannon osuus on n. kolmannes teollisuustuotannosta ja n. 14 % Venäjän BKT:stä. Maailmanpankin arvion mukaan alojen osuus BKT:stä on peräti 25 %, kun huomioidaan niitä tuottavien alojen merkittävä osuus kaupassa ja palveluissa. Viennistä ja budjetin tuloista raaka-aineiden osuus on vieläkin suurempi. On siis kiistatonta, että raaka-ainetuotannolla on huomattava merkitys Venäjän taloudelle, eikä sen merkitys ole vähenemässä (kuva 5).

Kuva 5. Teollisuuden alojen osuudet teollisuustuotannosta 1997-2003, %

Lähde: Tilastolaitos

Raaka-aineiden hinnat ovat varsin suhdanneherkkiä. Lisäksi niiden tuotanto ei vaadi juurikaan jalostamista, eivätkä ne näin luo talouskasvua ellei uusia kaivoksia tai kenttiä oteta käyttöön. Venäjän viranomaiset ja erityisesti talousministeriö pyrkivät monipuolistamaan talouden rakennetta. Viime vuonna ja tänä keväänä hallitus on valmistellut ja duuma osin hyväksynyt uudistuksia verotukseen, jotka tähtäävät juuri talouden monipuolistumiseen. Uudistuksilla raaka-aineita vievien yritysten verotusta kiristetään ja muun talouden verorasitusta lasketaan.

Öljy-yritysten maksamaa vientiveroa korotetaan tämän vuoden elokuun alusta. Korotus on varsin merkittävä, jos öljyn hinta säilyy nykyisellä tasolla. Jos öljyn hinta (Urals) on 30 dollaria tynnyriltä, vientivero on 7,25 dollaria tynnyriltä, kun se aiemmin oli vain noin 5 dollaria tynnyriltä (taulukko 1). Mikäli öljyn hinta on alle 15 dollaria tynnyriltä, vientiveroa ei makseta. Hallitus korotti myös öljyn tuotannosta kannettavaa kaivannaisveroa 15 prosentilla. Arvioiden mukaan öljy-yritykset maksavat näin vuosittain 3,3 miljardia dollaria lisää veroja, mikäli öljyn hinta on 30 dollaria tynnyriltä (nyt 36

dollaria tynnyriltä). Lisäksi hallitus suunnittelee nostavansa osingoista maksettavan veron kuudesta prosentista yhdeksään.⁶

Muun talouden verorasitusta samalla lasketaan. Arvonlisäveroa laskettiin tämän vuoden alusta 20 prosentista 18 prosenttiin. Lisäksi hallitus suunnittelee työhön kohdistuvan sosiaaliveron laskemista ensi vuoden alusta. Hallituksen suunnitelman mukaan keskimääräistä sosiaaliveroa on määrä laskea 29 prosentista 24 prosenttiin. Sosiaaliveron lasku merkitsisi jopa n. 5-10 mrd. dollarin (2 % BKT:stä) vuotuista verohelpotusta yrityksille.

Taulukko 1. Uusi öljyn vientivero

Öljyn vientivero

Öljyn hinta dollaria tynnyriltä (Urals)	Vero
< \$15	0
\$15 - \$20	35 % hinnasta, kun hinta yli 5 \$
\$20 - \$25	45 % hinnasta, kun hinta yli 20 \$ + 1.75 \$/tynnyri
> \$25	65 % hinnasta, kun hinta yli 25 \$ + 4 \$/tynnyri

Esim. Kun öljyn hinta on 30 \$, vero on 7,25 \$ tynnyriltä.

Vientiveron vaikutus valtion budjettiin

Öljyn hinta dollaria tynnyriltä (Urals)	Tulojen muutos milj. USD
15\$	-146
20\$	110
25\$	1122
26\$	1551
30\$	3265

Lähde: Troika Dialog, BOFIT

Venäjä verotti vuonna 2003 kotimaisen yrityksen tekemiä investointeja varsin saman verran kuin Itä-Euroopassa yleensä.⁷ Yritysverotuksen keventäminen ei siis ole mitenkään

⁶ Veroministeriön 3,3 mrd. dollarin verovaateet Jukosille vuoden 2000 osalta voidaan myös nähdä lisäverona öljy-yrityksille. Toistaiseksi on epäselvää, onko veroministeriöllä verovaateita myös muille öljy-yrityksille.

⁷ Hietala (2004) on tutkinut yrityksiä tekemien investointien verotusta 35:ssä pääosin Euroopan maassa. Venäjällä keskimääräinen vero investoinneille oli 21,9 % vuonna 2003, kun se tutkimuksen maissa oli

välttämätöntä, mutta ottaen huomioon Venäjän talouden rakenteen ja kehitysasteen, verotuksen keventäminen voi hyvinkin olla suotavaa. Ulkomaisten yritysten verotus on Venäjällä sen sijaan hieman kovempaa kuin Itä-Euroopassa.⁸ Ulkomaisten sijoitusten kannustaminen tehostaisi Venäjän taloutta ja saattaisi auttaa myös talouden monipuolistumisessa.

Monipuolistamistavoite ja verouudistukset ovat talouden kannalta myönteisiä. Erityisen myönteistä on, etteivät viranomaiset ilmeisesti harkitse talouden monipuolistamiseksi muita toimia, kuten laajamittaisia julkisia investointeja. Eriasia on riittävätkö nykyiset verouudistukset monipuolistamaan Venäjän talouden, ja onko se ylipäättään mahdollista hallituksen toimesta. Rahapolitiikka ja inflaation nujertaminen sen sijaan ovat hyvin keskeisessä asemassa Venäjän talouden monipuolistamisessa. Reaalisen valuuttakurssin vahvistuminen kun syö erityisesti venäläisen ei-raaka-ainetuottajan kilpailukykyä.

Venäjällä talouden monipuolistumista haittaavat myös monet ongelmat yritysten toimintaympäristössä, kuten viranomaisten mielivaltaiset toimet. Ja vaikka korruptio, lisenssien määrät, viranomaisten tarkastukset ja pankkisektorin tehottomuus ovat Venäjällä ilmeisesti vähenemässä, ovat ne edelleen merkittävä este pienyritysten määrän kasvulle. Talouden monipuolistamiseksi viranomaiset voisivat siis myös tehostaa julkiseen sektoriin kohdistuvia uudistuksia, laskea ulkomaisen yrityksen verotusta sekä uudistaa pankkisektoria.

5 Miten Venäjän talouskasvua voi ennustaa?

Vuonna 2003 Venäjän kokonaistuotanto kasvoi yli 7 % eikä kuluvan vuoden ensimmäisellä neljänneksellä kasvuvauhti ole osoittanut hidastumisen merkkejä. Venäjän talouskasvu onkin yllättänyt positiivisesti useimmat ennustajat, jotka yksi toisensa jälkeen ovat nostaneet kasvuennusteitaan. Odotettua nopeamman kasvun taustalla on erityisesti öljyn ja raaka-aineiden maailmanmarkkinahintojen kohoaminen.

Suuret ennustevirheet osoittavat hyvin, kuinka voimakkaasti Venäjän talouskasvu voi vaihdella ja kuinka vaikea sitä on ennustaa. Vaikeudet liittyvät suurelta osin juuri raaka-aineiden hintojen vaihteluihin ja valuuttakurssikehitykseen. Ekonometrisin menetelmin on mahdollista yrittää eritellä raaka-aineiden ja valuuttakurssin vaikutus takavuosien kasvuun, mikä puolestaan auttaa tulevan kehityksen arviointia. Maailmanmarkkinahintoihin liittyvää epävarmuutta ei mikään mallilaskelma kuitenkaan pysty sivuuttamaan.

Mallilaskelmat vahvistavat yleisen näkemyksen Venäjän talouskehityksen herkkyydestä öljyn maailmanmarkkinahintojen vaihteluille sekä ruplan kurssikehitykselle. Talousuudistusten ja investointien ansiosta talouskasvu ei kuitenkaan ole yksin energian ja raaka-aineiden hintakehityksen varassa. Voidaan arvioida, että öljyn hinnasta ja valuuttakurssimuutoksista riippumaton trendikasvu on viime vuosina nopeutunut lähelle 4 prosenttia.

keskimäärin 26,3 % ja Itä-Euroopan maissa 20,3 %. Hietala käyttämä vero ei ole nimellinen, vaan efektiivinen veroaste, missä on huomioitu yritysten erikoiskohtelut. Kun verotusmuodot kuitenkin vaihtelevat maittain, on yritysverotuksen kansainvälinen vertailu luonnollisesti varsin hankalaa.

⁸ Hietalan (2004) mukaan ulkomaisten yritysten tekemien investointien keskimääräinen vero oli Venäjällä 34,2 % vuonna 2003, kun se tutkimuksen maissa oli keskimäärin 36 % ja Itä-Euroopassa 31,8 %.

Öljyn viimeaikainen kallistuminen antaa vielä jonkin aikaa ylimääräistä vauhtia Venäjän taloudelle, mutta ruplan reaalisen valuuttakurssin vahvistuminen syö vähitellen maan hintakilpailukykyä. Tämä johtuu ennen kaikkea kilpailijamaita selvästi nopeamman inflaation aiheuttamasta kustannusten kasvusta, sillä valuuttakurssipolitiikassa ja ruplan nimellisen kurssin kehityksessä ei ole nähtävissä suuria kilpailukykyyn vaikuttavia muutoksia. On huomattava, että raaka-aineiden hintojen pysyminen nykyisellä korkealla tasolla ei sinällään riitä nykyisen kasvuvauhdin ylläpitämiseen. Elleivät raaka-aineiden maailmanmarkkinahinnat jatka nousuaan, niiden kasvukontribuutio Venäjän talouden dynamiikkaan hiipuu vähitellen. Tällöin kokonaistuotannon kasvu hidastuu vähitellen kohti 4 prosentin trendikasvua. Kuinka nopeasti kasvuvauhti hiipuu, riippuu puolestaan venäläisten yritysten hintakilpailukykyyn eli ruplan reaalkurssin kehityksestä. Pitemmällä aikavälillä Venäjän reaaliseen kilpailukykyyn ja sitä kautta talouden trendikasvuun voidaan vaikuttaa talousuudistuksia nopeuttamalla.

Neljän prosentin talouskasvu ei olisi lyhyellä aikavälillä mikään katastrofi. Se ei kuitenkaan vastaisi lähimainkaan presidentti Putinin tavoitetta kaksinkertaistaa Venäjän kokonaistuotanto kymmenessä vuodessa, mikä edellyttäisi yli 7 prosentin vuosikasvua.

Venäjän hyvää talouskehitystä voi lyhyellä aikavälillä uhata lähinnä energian maailmanmarkkinahintojen äkillinen ja raju lasku. Toinen ilmeinen riskitekijä on kustannuskehitys. Ensimmäisellä neljänneksellä reaali-palkat nousivat 16 % edellisvuoden vastaavasta ajankohdasta, mikä tuntuu varsin nopealta huolimatta samanaikaisesta tuottavuuden kasvusta. Kolmantena ilmeisenä riskinä on syytä nostaa esille Kiinan talouskehitys, jonka painoarvo on Venäjällä noussut nopeasti.

Tuotannon kasvuvauhdin hidastumisesta huolimatta Venäjän talouden avautuminen, ruplan reaalinen vahvistuminen ja hyvän maksuvalmiuden takaava erittäin suuri vaihtotaseen ylijäämä pitävät yllä voimakasta tuonnin kasvua lähivuosina. Venäjän imusta hyötyy myös Suomi, sillä kilpailukyvyssämme ei ainakaan markkinaosuuksilla mitaten ole tapahtunut suuria muutoksia euron vahvistumisesta huolimatta. Vuonna 2003 Suomen osuus Venäjän koko tuonnista oli noin 3 %. Viime vuosina Venäjän-vientimme kasvua on ylläpitänyt erityisesti teleala, sillä alan vienti on kännyköiden ansiosta kasvanut tällä vuosikymmenellä vuosittain 40-80 %.

Suomen Venäjän-vienti on kahden viime vuoden aikana kasvanut melko tasaisesti runsaan 10 prosentin vuosivauhtia. On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että Venäjän markkinat ovat rakenteeltaan epävakait. Viimeisen viiden vuoden aikana Suomenkin vienti Venäjälle on vuosittain vaihdellut -30 ja +30 prosentin välillä.

6 Putinin järjestelmä

Putinin järjestelmä⁹ on kahden elementin yhdistelmä. Molemmat ovat reaktioita 1990-lukuun ja vain sen pohjalta ymmärrettävissä. Yhtäältä järjestelmään kuuluu pyrkimys autoritaarisen valtion rakentamiseen. Kyse on pyrkimyksestä, ei valmiista tilasta, eikä Venäjälle ole nyt tulossa mitään täydellistä autoritaarista valtiota. 1990-luku, Jeltsinin vuodet, oli poliittisesti monessa suhteessa kaoottinen ja vaikeasti ennakoitava, mutta se perustui myös poliitikkojen, alueiden ja liikkeiden, osin jopa puolueiden kilpailuun. Kansalaisyhteiskunta kehittyi, joukkotiedotusvälineet olivat valtion valvonnan ulkopuolella mutta samalla yksityisten pyrintöjen välineitä. Tuloerot ja muu taloudellinen eriarvoisuus kasvoivat huimaavasti. Venäjän kansainvälinen arvostus ja vaikutusvalta kutistuivat vähintään samaa vauhtia kuin tilastoissa mitattu kokonaistuotantokin. Maa sai hyvin vakavan köyhyysongelman, ja koko joukko mahdollisesti äärimmäisen vakavia yhteiskunnallisia ongelmia – koulutuksen rapistumisesta kansanterveyteen – tuli näkyviksi.

Tavalla, joka on tuttu niin Venäjän kuin muustakin historiasta, heiluri siirtyi. Autoritaarisen valtion rakentamisen hanke perustuu vakauteen samastetun ennakoitavuuden kaipuuseen. Vallan tulee tukeutua vertikaaliin. Alemmilla tasoilla, alueilla, ei saa olla liialliseksi nähtyä vaikutusta keskusvallan harkintaan ja päätöksentekoon. Erityisten järjestelyjen kautta on valvottava, että tehdyt päätökset myös toteutetaan. Mutta vallan tulee perustua myös työnjakoon. Liikemiehet eivät saa sekaantua poliittiseen päätöksentekoon. Se, että he edistävät valtion poliittisia etuja myös ulkomailla, on sen sijaan suotavaa. Oikeuslaitoksen on hoidettava omat tehtävänsä, joista valtion edun edistäminen ei myöskään ole vähäisin. Demokratia ei ole tavoite sinällään, mutta valtion mahdin ja myös arvovalan palauttaminen ovat sitä. Ja mahti ja arvovalta voivat olla keskenään ristiriidassa, kuten Neuvostoliiton historiastakin tiedetään.

Pyrkimys autoritaarisen valtion rakentamiseen ei merkitse yritystä palata menneeseen. Valtakunnan johto on vilpitiön nähdessään maansa osana Eurooppaa. Uskolla johonkin myyttiseen Euraasiaan ei ole kantovoimaa. Kuten Dmitri Trenin, johtava venäläinen analyytikko on todennut: Neuvostoliittoa kokeiltiin jo, ja se epäonnistui. Olla osa Eurooppaa tarjoaa Venäjälle nykymaailmassa ainoan reitin nykyaikaistumiseen, kilpailukykyisempään talouteen ja siksi myös mahtiin. Sitä paitsi, johto haluaa maan olevan kansainvälisen yhteisön arvostettu ja tasavertainen osa. Eliitit haluavat olla vapaita matkustamaan, tekemään bisnestä, opiskelemaan ja ostamaan ulkomaisia jalkapallojoukkueita. Nuoriso haluaa käyttää internetiä ja mielellään interreilata. Se ei halua nuorisoleirille Kazakstaniin.

Ollakseen kansainvälisen yhteisön tasavertainen osa maan on pidettävä vaaleja, jotka täyttävät demokratian vähimmäisvaatimukset siinä että ehdokkaita on useampi kuin yksi ja äänet pääosin lasketaan oikein. Oikeusistuinten on myös oltava riittävän riippumattomia, että puolustusasianajat voivat lausua sanansa. Eikä tiedotusvälineiden vapautta voi

⁹ Venäjän, niin kuin muidenkin nopeasti muuttuvien yhteiskuntien, pelkistäminen muutamaan peruselementtiin on riskipitoinen, ehkä epäonnistumaan tuomittu yritys. Mutta jotta pystyisi edes yrittämään erottaa pysyvän kehityssuunnista, satunnaisen pintakuohun perusrakenteista, pelkistämistä on koetettava tehdä. Ja näyttäisi, että kun yksinkertaistaa häikäilemättömästi, voi nähdä silmissään perushahmon, jota voi paremman puutteessa kutsua Putinin järjestelmäksi. Nimi on huono, koska kyse ei ole Vladimir Putinin luomuksesta, mutta toisaalta hänen nimeensä tämä vuosikymmen tullaan Venäjän historiassa kirjaamaan. Vladimir Putin ei ehkä itse pidä tästä järjestelmästä, ja yrittää päästä siitä eroon, mutta tämä ei välttämättä merkitse, että yritys onnistuu. Liberaalitkin ovat jakaantuneet. Yhdet näkevät Putinin järjestelmän vaarana, toiset pienempänä pahana.

kokonaan rajata. Ainakin eliitin käyttämissä välineissä – niissä mitä mekin seuraamme – tulee sanan olla vapaa. Näistä ja muista syistä Putinin järjestelmän autoritaarisuus ei voi koskaan olla täydellinen.

Itse asiassa Putinin järjestelmän tavoite rakentaa autoritaarinen järjestelmä on paitsi epätäydellinen, myös epävakaa. Vaalit pidetään, mutta samalla halutaan varmistaa, että tulos on halutun kaltainen. Tässä ollaan valmiita turvautumaan myös sellaisiin poliittisen vaikuttamisen menetelmiin, joita demokratioissa pidetään mahdottomina. Itsenäisyyden pyrkimystä osoittanut liikemies halutaan – ja voidaan – syrjäyttää, mutta sen tulee tapahtua oikeusistuimen kautta. Ja sinne täytyy olla pääsy maailman parhaimmillakin puolustusasianajajilla. Hodorkovskin tapaus kuvaa paljoo; ennen kaikkea sen etteivät tapahtumat ole olleet kenenkään hallinnassa. Tämä näyttää olevan tavanomaista monissa muissakin prosesseissa.

Järjestelmän epävakaa poliittinen perusta pysyy pystyssä niin kauan kuin presidentin kannatus on rikkumaton. Se on puolestaan linnoitettu usealla muurilla: aito kansan ja eliittien tuki, poliittisesti merkityksellisten tiedotusvälineiden valvonta, hallinnassa oleva duuma, alueellisten johtajien suitseminen ja väkivaltakoneiston hallinta. Jos nämä muurit eivät pidä, Putinin järjestelmä sortuu kohti joko autoritaarisuuden täydellistämisen yritystä tai kohti demokratian muotojen täyttämistä aidolla sisällöllä.

Presidenttikeskeisyys järjestelmän tukipilarina on samalla yksi sen heikkouksia. Kun valtion tavoitteet pelkistyvät yhden ihmisen näkemyksiin, häntä tarvitaan myös niiden toteuttamisessa. Kansakunnan etu samastuu yhden ihmisen hahmoon. Se, joka asettuu häntä arvostelemaan tai vastustamaan, altistuu vaaralle leimautua kansan parhaiden etujen vastustajaksi, lähes valtakunnan viholliseksi.

Toinen heikkous on, että tällaisessa järjestelmässä täytetään päämiehen lähipiiri helposti toimeenpanijoilla, joilta puuttuu uuden ajattelun kyky ja halu. Taakka yhdelle henkilölle kasvaa ylittämiseksi; harva asia on hankalampi kyllämiehelle kuin se, ettei oikein tiedä, mihin pitäisi sanoa kyllä. Järjestelmän tosiasiallinen tuotos jää jälkeen tärkeistä ja oikeansuuntaisista, mutta yleiselle tasolle jäävistä julistuksista.

Putinin järjestelmän toinen aines on pyrkimys normaalimpaan markkinatalouteen. Venäjällä on markkinatalous, mutta omalaatuisensa.¹⁰ Talous on monessa suhteessa kansainvälisesti tavallinen ja omaa suurista kehityksistä tutun kaksoistalouden. Se jakaantuu maailmanmarkkinoihin tiukasti sitoutuviin energia- ja raaka-ainesektoreihin yhtäältä, ja kotimarkkinoita palvelevaan teollisuuteen ja palveluihin toisaalta. Venäjällä öljy- ja kaasuteollisuus tuottavat noin viidenneksen bruttokansantuotteesta. Tämä viidennes ansaitsee viime vuonna 55 % vientituloista, maksoi noin 40 % budjettituloista, ja investoi noin puolet kaikista teollisista investoinneista. Esimerkiksi aseiteollisuus ansaitsee vain muutaman prosentin vientituloista.

Toisaalta vientisektorissa on sen luonteen vuoksi vain vähän työpaikkoja. Energiasektori työllistää noin prosentin Venäjän työvoimasta. Työpaikoista suurin osa on tyypillisesti heikon tuottavuuden vanhakantaista teollisuutta, jota on suojeltava joko määrällisillä rajoituksilla, tulleilla, tai aliarvostetulla valuutalla. Se, kuinka suojelu voi tapahtua Venäjän WTO-jäsenyyden toteuduttua, samalla kun korkeina pysyvät vientitulot nostavat reaalia vuorokauskurssia, tulee olemaan kiintoisaa nähdä. Ellei se toteudu, suuri osa maan peritystä teollisesta selkärangasta on vaarassa. Venäläinen kuluttaja – jonka ääni ei juuri koskaan kuulu maan talouspoliittisessa keskustelussa – hyötyy halvemmista ja paremmista tuotteista, mutta työpaikat ovat uhanalaisia. Myös siviiliteollisuuden ydin, auto- ja lentokoneiteollisuus, on varsin suurien haasteiden edessä.

¹⁰ Sutela, Pekka: The Russian Market Economy. Kikimora, Helsinki 2003.

Toinen venäläisen markkinatalouden erikoispiirre ovat omistusoikeudet. Keskeinen vientiteollisuus kuuluu pääosin monialaisiin yritysrypeisiin, ns. oligarkkiryhmiiin. Ne ovat hyvin suppean piirin hallinnassa olevia, usein omistusjärjestelyiltään sumeita ryhmiä, joihin tavallisesti yhdistyy mitä erilaisimpia taloudellisia toimintoja. Pääosa työpaikoista taas on pienemmissä, kotimarkkinoille tuottavissa yrityksissä, joissa vallitsee johdon ja joskus myös työntekijöiden omistus. Jos jotkut oligarkkiryhmit ovat osoittaneet dynaamista, myös kansainvälisesti suuntautuvaa ajattelua, kotimarkkinayrityksille on tavallisesti ominaista puolustautuva suhtautuminen. Nykyaikainen pienen ja keskisuuren toiminnan sektori on Venäjällä pieni, eikä se juurikaan osoita kasvamisen merkkejä.

Nämä ominaispiirteet rajoittavat kykyä ja halua syvään kansainväliseen yhdentymiseen. Energia- ja raaka-ainesektori voi toimia hyvin erillisinä muusta yhteiskunnasta. Saudi-Arabia tuottaa paljon öljyä markkinoille, mutta se ei tee saudiyhteiskunnasta osaa kansainvälisestä yhteisöstä. Venäjällä on vähän tuottajia, jotka uskovat menestyvänsä kansainvälisessä kilpailussa edistyneiden teollisten ja palveluperusteisten tuotteiden tarjoajina. Ja jos ei uskaltaudu kilpailuun, ei voi sitä voittaa. Toisaalta PK-sektorin vähäisyys tekee Venäjästä hankalan toimintaympäristön kehittyneiden markkinatalouksien PK-yrityksille, jotka ovat erikoistuneita jonkin tuotantoketjun osasen toimittamiseen. Venäjällä on usein hankalaa löytää tuotantoketjun muiden osien toimittajia, alihankkijoita tai kumppaneista alliansseissa.

Venäläisellä markkinataloudella on muitakin erityispiirteitä, kuten rahoitussektorin pieni koko ja aidon ulkomaisen omistuksen vähäisyys. Mutta jo tähänastinen auttaa ymmärtämään eräitä Venäjän erityispiirteitä.

Venäläiset pienyritykset ovat tehdyissä haastattelututkimuksissa toistuvasti kertoneet, että järkevän taloudellisen toiminnan pahin este on se mielivaltainen ja syrjivä tapa, jolla julkinen sektori käyttäytyy. Valitusten kohteet ovat tutut: verotus, lisensointi, tarkastukset, lakien muuttuva tulkinta. Mutta yritykset ovat myös kertoneet, että vuosina 2001-2002 toimintaympäristö parani. Vain kilpailu, niin ne sanovat, muuttui pahemmaksi – mikä on pelkästään hyvä asia. Nämä kuulostavat erittäin hyviltä uutisilta, mutta niiden tulkinnassa on ongelma. Muuttuiko ympäristö aidosti paremmaksi, vai oppivatko yritykset toimimaan entistä paremmin ympäristössä, joka ei ole muuttunut?

Venäjä ei ole pelkkä öljyvaltio. Se on perinyt Neuvostoliitolta suhteellisen hyvin koulutetun väestön, suuren teollisuuden sekä mittavan tutkimuskyvyn. Mutta Venäjä voi olla rappeutumassa kohti öljyvaltiota. Koululaisten ongelmien ratkaisemisen kyky on, ainakin OECD:n PISA-tutkimuksen mukaan, kovin heikko. Merkittävä osa teollisuutta tuottaa kilpailukyvyttömiä tuotteita paikoissa, jotka eivät ole markkinataloudessa mielekkäitä. Tutkimus- ja kehitysmenojen osuus kansantulosta on vain kolmannes Suomen tasosta, ja nousee kovin hitaasti. Yritykset eivät juurikaan kehitä uusia tuotteita. Vaikka venäläisen tuotannon hintakilpailukyky on edelleen erittäin hyvä, ei uusia teollisia tai palvelupohjaisia kansainvälisesti kilpailukykyisiä vientituotteita ole ilmaantunut.

Nämä vaaratekijät ovat täysin venäläisten tiedossa. Presidentti Putin on juuri siksi usein painottanut tuotantorakenteen monipuolistamisen ja kilpailukyvyn merkitystä. Pääministeri säestää sanoessaan, että hallitus keskittää kaikki voimavarat talouden nykyaikaistamiseen. Verotaakkaa on kevennettävä ja kilpailukykyä edistettävä.

Avaimiksi nähdään myös julkisen hallinnon supistaminen, järkiperaistaminen ja virtaviivaistaminen. Sähköä, maakaasua ja rautateitä hallitsevia monopoleja on hajotettava. Rahamarkkinoita kehitetään ja metsien yksityisomistus tehdään mahdolliseksi. Tulossa olevien uudistusten luettelo on pitkä. Se sisältö on hyvin samankaltaisen sen tarvittavien uudistusten luettelon kanssa, jonka ulkopuoliset tarkkailijat esittävät. Paine kohti öljyvaltion asemaa on kuitenkin kova. Vain Norja on pystynyt yhdistämään öljyn

tuotannon keskeisen merkityksen demokratian, vakauden ja teollisen kehityksen kanssa. Eikä se ole Norjallekaan ollut helppoa, vaikka maa olikin pohjoismainen hyvinvointivaltio jo ennen rikastumistaan. Venäjä oli aikaisemmin Neuvostoliitto.

Vaikka öljyn tuotanto onkin viime vuosina kasvanut kymmenen prosentin vuosivauhtia, tuotannon taso on edelleen selvästi 1980-luvun huipun alapuolella. Tässäkin menestystarinassa on kyse elpymisestä, ei aidosta kasvusta. Käsitykset siitä, kuinka kestävä kasvun uralla Venäjän energiantuotanto mahtaa olla, vaihtelevat suuresti. Voi hyvin olla, ettei Eurooppa pysty tyydyttämään kasvavaa öljyn ja kaasun tarvetta kovinkaan suurelta osin Venäjältä, ainakin jos uskotaan virallista venäläistä ennustetta. Toisaalta öljy-yritykset ovat viime vuosina kasvattaneet tuotantaan viranomaisennustetta enemmän.

Pidemmillä aikavälillä Venäjän kasvuennustetta painaa alaspäin – samoin kuin EU-alueellakin – väestön ikääntyminen. On mahdollista, että Venäjän väestö alkaa supistua aivan poikkeuksellisen rajusti. Sen kaltaista muutosta ei ole ennen nähty.

Jollain aikavälillä käy myös ilmeiseksi, että Putinin järjestelmän taloudellinen ja poliittinen pilari ovat ristiriidassa keskenään. Autoritaarinen valtio sopii öljyvaltiolle, ei kehittyvälle normaalille markkinataloudelle. Puhkaiseeko markkinatalouden paine ja pyrkimys eurooppalaiseksi valtioksi autoritaarisen hankkeen? Vai tukahduttaako lisääntyvä autoritarismi sen avoimuuden, luovuuden ja kokeilunhalun, jolle nykyaikaisen markkinatalouden on perustuttava? Tämä näyttäisi olevan Venäjän tulevaisuuden suurin kysymys. On muistettava, että niin Venäjä kuin presidentti Putininkin ovat ennenkin yllättäneet meidät, suuntaan ja toiseen.

Syntyvä kuva vaikuttaa ristiriitaiselta. Yhtäältä on uskottavaa, että Venäjän taloudellinen kasvu jatkuu, vaikkakin ehkä noin neljän prosentin tasolle hidastuen. Jos kasvu jatkuu, rupla vahvistuu reaalisesti, tuontihyödykkeiden käyttö lisääntyy tulotason noustessa ja Suomea lähellä oleva Pietarin – Moskovan kasvuakseli jatkaa muuta maata nopeampaa kasvuaan, Venäjä voi hyvin nousta Suomen suurimmaksi vientimarkkinaksi jo muutaman vuoden kuluessa. Tuntuu kuitenkin epätodennäköiseltä, että siitä tulisi suomalaisen teollisuuden ja palvelutuottajien keskeinen investointikohde. Tälle on edellä esitetty monia perusteita. Maailmantaloudessakin Venäjän paino nousisi, eikä sen rinnastaminen Kiinaan, Intiaan ja Brasiliaan nousevina talouksina olisi vaillo perusteita.

Toisaalta väestökehitys, innovaatio toiminnan vähäisyys, koulutusjärjestelmän heikkoudet ja entistä autoritaarisemman politiikan antama huono tuki normaalimpaan markkinatalouteen siirtymiselle merkitsevät, että vuosien saatossa Venäjän taloudellinen kasvu hidastuu. Hyvin pitkällä aikavälillä kansainvälisen yhteisön huolenaiheena voi olla, kuinka Venäjä sopeutuu suhteellisen taloudellisen asemansa heikkenemiseen, väestön supistumiseen, laajan alueen hallinnan vaikeutumiseen ja väistämättä myös poliittisen painoarvon heikkenemiseen.

On paradoksaalista, että mitä korkeampi on öljyn hinta, sitä nopeammin Venäjän kansantulo kasvaa, mutta sitä varmemmin Venäjä myös taantuu öljyvaltioksi. Öljyvaltioksi, joka olisi entinen supervalta, ja jonka olisi ylläpidettävä edelleen suuren väestön elintaso.

- 2001 *No 1* Magnus Feldmann - Razeen Sally: From the Soviet Union to the European Union: the political economy of Estonian trade policy reforms, 1991-2000
No 2 Tuuli Koivu - Iikka Korhonen: Talouskasvu ripeää Baltiassa vuonna 2000
No 3 Jouko Rautava: Suomen Venäjän-kauppa 2000 - Epävakaa toimintaympäristö rajoittaa kauppaa
No 4 Iikka Korhonen: EU-kandidaatit ja rahaliitto
No 5 Pekka Sutela: Venäjän talouden kasvunäkymät
No 6 János Gács, Iikka Korhonen and Mare Randveer: The Impact of EMU's Third Stage on Estonian Economic Development, 1999-2000
No 7 Jouko Rautava: Venäjän reformistrategia: rakenneuudistukset vs. liberalisointi
No 8 Tuuli Koivu: Current issues in pension reform in the Baltics
No 9 Jaana Rantama: Baltian pankkijärjestelmät
No 10 Pekka Sutela: Venäjän talouspolitiikka ja talouden näköalat lokakuussa 2001
No 11 Pekka Sutela: Finnish relations with Russia 1991-2001: Better than ever?
No 12 Tarja Kauppila: Puolan talouskasvu hidastuu
No 13 Katja-Leea Klemola: Siirtymätalouksien tutkimuslaitoksen lukijatutkimus
No 14 Katja-Leea Klemola: Survey of readers of BOFIT publications, spring-summer 2001
No 15 Michael Funke: Determining the taxation and investment impacts of Estonia's 2000 income tax reform
No 16 Merja Tekoniemi: Venäjän maatalouden kehitys ja uudistaminen 1990-luvulla
No 17 Jian-Guang Shen: China's Exchange Rate System after WTO Accession: Some Considerations
- 2002 *No 1* Juhani Laurila: Determinants of transit transports between the European Union and Russia
No 2 Tarja Kauppila: Polish Economic Review 1/2002
No 3 Tuomas Komulainen: Elokuun 1998 talouskriisi
No 4 Laura Solanko - Merja Tekoniemi: Fiskaalifederalismi Venäjällä
No 5 Jian-Guang Shen: China's Macroeconomic Development in 2001
No 6 Tuuli Koivu: Vuosi 2001 Baltiassa
No 7 BOFIT: Näkökulmia Venäjän talouteen - BOFIT-seminaari 13.5.2002
No 8 Pekka Sutela: Combining the incompatibles: fixed exchange rate, liberalisation and financial development in Estonia
No 9 Tarja Kauppila: Polish Economic Review 2/2002
No 10 Iikka Korhonen: Selected Aspects of Monetary Integration
No 11 Tuuli Koivu: Banking and Finance in the Baltic Countries
No 12 Filippo Ippolito: The Banking Sector Rescue in Russia
No 13 Antje Hildebrandt: What is Special about Enlarging the European Union towards the East? A Comparison with the Southern Enlargement
- 2003 *No 1* Marco Fantini: An evaluation of draft legislation on Russian deposit insurance
No 2 Jian-Guang Shen: China's Economic Development in 2002
No 3 Komulainen, Korhonen I, Korhonen V, Rautava, Sutela: Russia: Growth prospects and policy debates
No 4 Tuomas Komulainen: Polish Economic Review 1/2003
No 5 Abdur Chowdhury: Banking reform in Russia: Winds of change?
No 6 Laura Solanko: Why favor large incumbents? A note on lobbying in transition
No 7 Tuuli Koivu: Suotuisa kehitys jatkui Baltian maissa vuonna 2002
No 8 BOFIT: Näkökulmia Venäjän talouteen - BOFIT-seminaari 22.5.2003
No 9 Merja Tekoniemi: Venäjän maatalous 2000-luvulla - Venäjästäkö viljanviejä?
No 10 Abdur Chowdhury: WTO accession: What's in it for Russia?
No 11 Tuomas Komulainen: Polish Economic Review 2/2003
- 2004 *No 1* Elena Smirnova: Impact of Cross-listing on Local Stock Returns: Case of Russian ADRs
No 2 Seija Lainela - Pekka Sutela: European Union, Russia, and TACIS
No 3 Seija Lainela: Investoinnit kasvussa Venäjällä
No 4 BOFIT: Venäjän talous Putinin aikana